

Marjan Šimenc

UČENOST PREKLINJANJA

Bernard Nežmah
Kletvice in psovke, Nova revija, Ljubljana
1997, 182 str.

Naslov *Kletvice in psovke* lahko razumemo na dva načina: govora bo bodisi o kletvicah in psovkah nasploh bodisi o isti temi, le da se bomo omejili na njihovo nastopanje v slovenskem jeziku. Prvi pristop bo zahteval pojasnitev, zakaj ljudje preklinjamo in psujemo, drugi bo opisoval pojavne oblike tega občečloveškega fenomena v jeziku, ki je tudi jezik, v katerem je napisana študija. Ob branju Nežmahove monografske študije nam postane jasno, da je bila začetna opozicija napačna: pri pojasnitvi kletvic, ki jih uporabljajo Slovenci, si avtor pomaga s splošnimi teorijami tega fenomena in ob analizi slovenskih variant pokaže, da so nekatere kletvice univerzalne, pri drugih pa je univerzalen vsaj mehanizem, na katerega se opirajo.

Bolj kot opozicija med univerzalnim in partiku-

larnim je za knjigo značilna opozicija med čistunstvom in teorijo. Načelno je seveda res, da se avtor trudi pojasniti ta na videz iracionalen izbruh, in to naredi z vso dokumentiranostjo in pritegnitvijo različnih konceptualnih aparatov s področja sociologije, lingvistike, antropologije in psihologije, tako da gre nedvomno za resno teoretsko razpravo. Toda prvi del knjige (ki obsega poglavja 1–11) je bolj kot pojasnitvi fenomena kletvic namenjen zavrnitvi nekega drugega fenomena, ki je star toliko kot preklinjanje, namreč projekta jezikovnega purizma. Ta skuša jezik očistiti kletvic, to pa počne tudi tako, da pokaže, da kletvice v slovenski jezik ne spadajo samo normativno (torej ne bi smele spadati), temveč tudi faktično (empirično ne spadajo). Da bi to naredili, mora dokazati, da so kletvice tujke. Tujke so namreč tiste besede, ki jih govorniki sicer uporabljajo, v jezik pa ne spadajo.

Nežmah pregleda različne slovarje (Breznik-Ramovš 1935, Dokler 1915, Pleteršnik 1894–5, Janežič 1851, 1893, Gutsman 1789, Pohlin 1781, 1792, Hipolit 1715, Kastelec 1680–1710, Alasi 1607), pravopise, slovnice, besedila protestantskih avtorjev, Janeza Svetokriškega itd., in pokaže, da je bil slovenski jezik že v daljni preteklosti dovolj bogat, da je premogel tudi kletvice. Zapis "jebati" najde v letu 1806, "kurec" in "pizda" pa že v letu 1603. Današnjim Slovencem torej ni bilo treba čez (jezikovno) mejo ponje.

V besedilu Nežmah ponudi več nastavkov za razumevanje kletvic: te zaznamujejo travmatično situacijo, v kateri se znajde govorec; kletvice so sredstvo izražanja govorničevega nezadovoljstva in frustracij; kletvice fizično agresijo nadomestijo z verbalno; kletvice razvrednotijo reči, ki jih imenujejo, in ljudi, na katere se nanašajo; kletvice implicirajo čustveno držo govornika do ogovorjenega; žaljivke delujejo performativno: idiot je tisti, ki mu rečemo idiot, in pri tem njegov IQ ni pomemben; po kletvicah posežemo takrat, ko nam zmanjka besed; kletvice so sredstvo za prekinitve komunikacije ... Bistven teoretski dosežek pa je vzpostavitev razlikovanja med psovkami in kletvicami: prve degradirajo nagovorjenca, druge opisuje mehanizem projiciranja negativnih želja. Psovka (formula je (Ti si) X – namreč pes, svinja, baraba,

pizda) transformira nagovorjenega, kletvica ("pejd v pizdo materno", "jebem ti mater", "mam te poln kurac" ...) pa opiše celotni proces transformacije in tako implicira magično moč besed. Govorec se z njo postavi na mesto boga, ki že s samim izrekanjem negativne želje deluje na nagovorjenega. Psovka je profana oblika, pri kateri govorec sam izvrši verbalno agresijo, kletvica pa magična, kajti govorec pri napadu na nagovorjenega na pomoč pokliče nadnaravne sile.

Pri analizi kletvenih obrazcev se Nežmah ne loti pragmatične klasifikacije različnih situacij, v katerih posegamo po kletvicah, temveč poskuša obrazce analizirati iz semantične perspektive. Izhaja iz predpostavke, da je pri kletvicah bistvena vzpostavitev novega intersubjektivnega razmerja. Kletvice tako razvrsti v štiri kategorije.

V prvi razred spadajo kletvice tipa "ne me jebati" (jebi se, jebi si mater ...), pri katerih gre za odklonitev kopulacije. Govorec naslovljencu zelo subtilno sporoči, da ne mara njegove družbe; s kletvico najprej zavrne vlogo pacienta v spolnem aktu, nato pa naslovljencu predlaga, naj bo sam naslovnik lastne agresivnosti ali pa naj se znesne nad lastno materjo.

V drugi razred uvrsti kletvice, ki nastanejo po modelu "jebem ti ..." (sunce, boga, mater etc.). Avtorjeva teza je, da se s temi obrazci postavimo v položaj očeta naslovljenca kletve. Njena moč izvira iz dominacije, ki jo ima oče nad svojimi potomci in s kletvijo govorec podobno nadvlado vzpostavi nad ogovorjenim.

V tretji razred spadajo kletvice po modelu "mandi te gleda", "kurc te gleda" itd. Tudi tu gre za zavrnitev spolnega akta, le da je – za razliko od prvega razreda – tu zavrnitev posmehljiva in izraža superiornost govorca. Ta ne beži iz odnosa, temveč ga parodira.

V četrti razred spadajo kletve "mam te poln kurac", "pejd v pizdo materno", "pejd v kurac" in podobno. Te – če jih vzamemo dobesedno, in tako jih moramo vzeti – nagovorjenega spremenijo v urin, spermo, skratka transformirajo ga v nekaj ničvrednega.

Po tem povzetku vsebine bi lahko predstavitev knjige končali z opazkami o stilistični in oblikovni dodelanosti, ker pa je njen avtor *amicus*, si lahko

privoščim še nekaj subjektivno obarvanih pripomb. Zdi se mi namreč, da je avtor pri predelavi doktorata v knjižno obliko nihal med dvema različnima naslovnikomoma. Sam zatrjuje, da oblika knjige, zlasti pa indeks psovk omogoča, da knjigo prebirata "tako humanistično izobraženi izobraženec kot navadni radovednež" (str. 6), videti pa je, da za to univerzalno naslovljenost plačujeta ceno oba. Če je knjiga namenjena sleherniku, čemu številni neprevedeni citati v angleščini, francoščini, nemščini, latinščini in srbohrvaščini? (S tem Nežmah pretirava in namesto teoretske doslednosti včasih doseže nasprotni učinek: v angleškem izvorniku tako navaja Austina, ki je preveden v slovenščino, in v srbohrvaškem "izvorniku" citira Freuda, ki je pisal v nemščini). In bralcu, ki ni tako široko razgledan po teoriji, bi koristilo malo več ozadja, ko se v analizi pritegne različne teorije. Koncepte kot so konativna funkcija pri Jakobsonu, behavitivi Austina, Freudova travma Hd., vse to bi avtor lahko mimogrede prodal radovednežu, ki so ga na začetku zanimale samo sočne kletvice, po branju pa bi bil njegov besednjak brez posebnega truda obogaten še z nekaj koristnimi koncepti – za to pa bi mu morali biti bolj temeljito pojasnjeni. Zakaj ne posredovati teorije tako, da jo razumejo in si jo prisvojijo tudi bralci, ki se z njo v knjigi prvič srečajo, če pa je knjiga namenjena tudi njim?

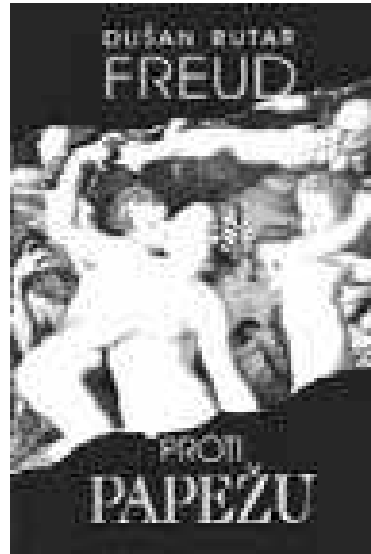
Na drugi strani se bo poklicnim radovednežem zdelo, da ostaja avtor pri izpeljavah včasih preveč zadržan. V polemiki s čistuni Nežmah njihove namere lepo subvertira, ko pokaže, da je purizem prav tako univerzalen kot kletvice. Za "stupro tibi matrem" oziroma slovensko "jebem ti mater" tako z analizo pokaže, da bi avtorstvo vsi radi pripisali drugemu: Slovenci bi jo podtaknili Srbom, Rusi Madžarom, Madžari pa Turkom. Lahko pa bi šel še korak dlje in pokazal, da je projekt tako in tako obsojen na neuspeh. Tudi če bi nam uspelo dokazati, da je slovenski jezik tako čist, da ne premore nobene kletvice, to ne bi pomenilo, da smo Slovenci bolj moralno čisti od drugih. Pomenilo bi samo to, da se sprenevedamo: preklinjamo že, a se zgovarjamo, da to ni v naši naravi, saj kletvice niso slovenske. Kot da kaj manj preklinjamo, če za to uporab-

ljamo tuje besede. In kot da posamezni govorec ve, katera beseda je tuja in katera germanizem, turcizem, hrvatizem in podobno. Tudi če bi bile vse slovenske kletvice tujke, govorcu, ki preklinja, ne bi priznali olajševalnih okoliščin. Zanj so vse besede, ki jih uporablja, pač domače. Edino moralno v zvezi s kletvicami je pač priznanje: naše so. Prizadevanje, da bi avtorstvo podtahnili drugim, spada v področje nemoralnega.

Ob semantični analizi kletvic v drugem delu pa pograšamo odgovor na nekaj vprašanj. Intuitivno je težko sprejeti, da se s kletvico postavimo v položaj očeta: s tem bi namreč sogovorca, ki bi se ga radi znebili, povezali z izredno močno sorodstveno vezjo. To bi pomenilo, da s kletvico na implicitni ravni delamo ravno nasprotno od tistega, kar delamo na eksplicitni. Komur jebemo sorodstvo, s tem želimo prekiniti vse odnose, po Nežmahovi analizi pa z njim na implicitni ravni sklenemo najmočnejšo povezavo, krvno zavezo. Ta razkorak bi terjal dodatno pojasnitev.

Po drugi strani pa bralcu manjka tudi tematizacija razlike med izvorno in sedanjo funkcijo. Prvotno so kletvice morda res bile tako močno navezane na sorodstvene strukture, potrebno pa bi bilo pokazati, da so tudi danes uspešne in za govorce prepričljive zaradi iste navezave. Odsotnost te distinkcije je najbolj očitna v štirinajstem poglavju, v katerem se avtor sprašuje, od "kod vražja moč kletev?" In v odgovor preprosto ponudi Sumerce, ki so verjeli, da ima prekletev realno moč. Pozabi pa pojasniti, ali kletev tudi danes učinkuje iz istih razlogov kot pred nekaj tisoč leti, ali pa so se stvari kaj spremenile. (Na primer: ali je povezava seksualnost–dominacija–kletvice nekaj tradicionalnega ali pa morebiti proizvod moderne dobe?)

Skratka, če je ključ za kletvice intersubjektivno razmerje, ki ga vzpostavijo, potem tudi knjiga odpre specifično dialoško razmerje. Avtor bralca ne zapušča samo poučenega, temveč tudi željnega dodatnih pojasnitev, predvsem takih, ki bi teoretski podkrepljenosti dodale še psihološko prepričljivost.

Nataša Velikonja

LJUBEZEN DO PREHODA IN KRITIKA TRANZICIJE

Recenzija knjig Dušana Rutarja "Freud proti papežu: o ljubezni do prehoda" (YHD – Društvo za teorijo in kulturo hendikepa, Ljubljana 1996) in "Psihologija skozi psihoanalizo" (Jutro, Ljubljana 1996)

Dušan Rutar je izjemno delaven avtor: od leta 1995 je objavil več knjig ("Telo in oblast", "Edina prava ljubezen je ljubezen do drugačnih"/zbornik, "Freudovi duhovi", "Štiriindvajset ur humanistične teorije"/zbornik, "Tri razprave o teoriji hendikepa", "Psihologija skozi psihoanalizo", "Freud proti papežu"), še posebej dragocenih, saj nam v tem namensko teoretsko in mnenjsko dezorientiranem obdobju z njimi ponuja brez-kompromisno držo, do katere se bralec ali bralka morata opredeliti: avtor se v večini svojih del naslavlja na dobrovoljno bralstvo, torej takšno, ki bo v tekst vstopilo "golo", neobteženo, in mu